

PROBLÉMY FILOZOFIE KULTÚRY

Problemy filozofii kultury. Izd. MysI, Moskva, 322 s.

Filozofické rozpracovanie otázok a problémov týkajúcich sa mnohotvárného a zložitého fenoménu, akým je kultúra, patrí v súčasnej etape medzi závažné úlohy spoločenských vied. Preto tým výraznejšie vystupuje do popredia publikácia kolektívu sovietskych autorov pod vedením V. Ž. Kel-leho *Problémy filozofie kultúry*.

Ide o ucelenú monografiu s pre-myslenou a dôsledne logicky budova-nou štruktúrou, kde sa každý autor podriaďuje celkovému zámeru knihy. Pertraktované problémy sú začlenené do širšieho rámca, do kruhu otázok o podstate kultúry, o objasnení jej existencie ako fenoménu historického vývoja, o určení jej miesta a úlohy v syntéze spoločenských vzťahov, ako aj rozpracovanie teoreticko-metodolo-gických základov výskumu konkrétnych prejavov a foriem kultúry a ob-jasnenie jej závislosti od všeobecných filozoficko-teoretických základov ve-deckej analýzy historického procesu.

Autori si uvedomujú, že úlohy, ktoré prináša každodenná prax bu-dovania socializmu a komunizmu ne-stačí vidieť len v teoretickej rovine. Filozofická analýza kultúry má nie-len metodologický význam pre rozlič-né oblasti humanitného poznania, ale aj prakticky ovplyvňuje riešenie úloh výstavby novej spoločnosti, nachádza svoje uplatnenie v programovom riadení socialistickej spoločnosti komu-nistickou stranou, najmä pri formulá-cii základných princípov jej kultúrnej politiky. Obrátiac pozornosť na problé-my jednoty a mnohostrannosti kul-túry, jej osobitosti a typológie, autori

vychádzali z toho, že boj buržoáznej a socialistickej ideológie nachádza od-raz práve v kultúre, kde sa zreteľne prejavuje skutočnosť dvoch proti sebe stojacich systémov.

Metodologický základ filozofickej analýzy kultúry tvoria základné tézy historického materializmu, len v rám-ci a na báze ktorých je podľa autorov možné vybudovať skutočnú vedu o kultúre. Výsledky analýzy kultúry z pozície materialistického chápania de-jín dovoľujú odvodiť záver, že hlavne v kultúre a prostredníctvom nej sa člo-vek utvára ako subjekt činnosti. rea-lizuje a potvrdzuje sa ako spoločenská bytosť a tvorca dejín.

Za hlavnú úlohu tejto práce au-tori pokladali odhalenie vnútornej spä-tosti a súvislosti procesov prebiehajúcich v rámci výstavby socializmu, aký-mi sú rast kultúrnej úrovne, vysoká kultúra práce a myslenia, realizácia cieľov humanizmu — najplnšieho a všestranného rozvoja ľudskej osobnosti.

Práca pozostáva z dvoch základ-ných častí. V prvej časti *Podstata kultúry* prevláda teoreticko-metodolo-gická analýza problémov kultúry, ktorých praktická aplikácia je obsahom druhej časti nazvanej *Dynamika kul-túry*. Do štyroch kapitol prvej časti autori situovali základné vymedzenie poímu kultúra, sledovanie problémov kultúry v predmarxistickej filozofii, určenie kultúry ako objektu poznania, charakteristiku človeka ako hlavného činiteľa kultúrno-historického procesu, náčrt vzájomného vzťahu medzi kul-túrou a spoločnosťou v historickej

perspektíve, a tiež vyzdvihnutie tvorivej úlohy kultúry.

Prvá kapitola charakterizuje začiatky utvárania kultúry ako spoločensko-historicky determinovaného spôsobu existencie človeka. Sleduje sa línia postupujúca od závislosti človeka na prírodných silách, cez chápanie prírody ako nositeľky špecifických ľudských vlastností (vôľa, poznanie), k vyššiemu stupňu ľudského sebauvedomenia, ktorého výsledkom je poznanie, mnohé závisí od vlastnej produktívnej, tvorivej sily a moci človeka. Až na úrovni tohto poznania vznikali prvé predstavy o kultúre. Rozmách buržoázie v 18. stor., narušenie tradičných patriarchálnych vzťahov a s ním aj pochopenie a uvedomenie si skutočných možností človeka, navodilo aj nové chápanie samotného pojmu kultúra. Pozornosť sa sústreďuje na problém protikladu fyzickej a duchovnej podstaty človeka (Descartes, Spinoza), na protiklad prírodného a civilizovaného človeka, ktorý sa stal jednou z hlavných tém filozofického historického myslenia 18. stor. Ďalej sa prechádza k osvietenskému chápaniu človeka a k historizmu ako metódy, ktorá výrazne prispela ku skúmaniu otázok podstaty človeka. Záver prvej kapitoly je venovaný naturalistickým a idealistickým koncepciám kultúry, ktoré pramenia z nesprávneho chápania vzťahu fyzickej a duchovnej podstaty človeka.

V druhej kapitole sú rozpracované základné princípy materializmu v chápaní kultúry, princípy historizmu v skúmaní kultúry a koncept spoločenskej práce ako substancie kultúry. Pozornosť sa venuje odlišeniu vonkajšej formy kultúry, ktorou je vytváranie predmetného bohatstva spoločnosti, od jej vnútorného obsahu, ktorým je rozvoj samotného človeka ako spoločenskej bytosti, t. j. rozvoj všetkých jeho schopností, potrieb a síl. Zaujímavou časťou je charakteris-

tika kultúry ako objektu poznania. Na základe odlišenia prírodného objektu od kultúrneho sa chápe kultúra ako kvalitatívna charakteristika všetkých vecí a javov obklopujúcich človeka v priebehu historického vývoja. Kultúrne objekty sú dané človeku nielen bezprostredne, ale aj prostredníctvom zmyslovo-predmetných foriem. Ďalej sa autori zaoberajú problémami, ktoré sa týkajú špecifiky humanitného poznania a jeho odlišnosti od poznania prírodovedného, kladú si otázku možnosti objektívnej poznateľnosti kultúrneho objektu. Polemizujú s riešením týchto problémov v buržoáznej filozofii v podobe naturalizmu alebo idealizmu, pričom vyzdvihujú použitie axiologického prístupu ako východisko k správne mu riešeniu.

Stredobodom pozornosti tretej kapitoly je predovšetkým človek ako subjekt kultúrno-historického procesu, ako tvorca druhej poludštenej prírody, ale aj tvorca samého seba ako aktívnej pretvárajúcej bytosti. Práve kultúra je sféra, kde sa dá najvýraznejšie postihnúť aktívny, činný začiatok ľudského bytia, proces formovania človeka v priebehu svojej predmetno-praktickej činnosti. Autori načrtávajú fundamentálne princípy vedeckej analýzy tejto činnosti, prenikajú do podstaty toho, ako sa výsledky tvorivej činnosti človeka chápu na pozadí objektívneho historického procesu. Priesor je venovaný aj vzájomnému vzťahu medzi kategóriami kultúra a príroda, historickej determinovanosti kultúry, kultúrnemu významu a zmyslu dejín a na záver vzťahu medzi kultúrou a rozvojom človeka v konkrétno-historických formách styku.

Záver prvej časti publikácie tvorí štvrtá kapitola zameraná na postihnutie vzájomnej spätosti kategórií kultúrneho a sociálneho. Tu sa rozoberajú sociálne determinanty kultúry, poukazuje sa na späťosť kultúry a spoločnosti v historickej retrospektíve. Jed-

ným zo zaujímavých problémov tejto časti je vzťah kultúry a spoločnosti, ktorý patrí v súčasnosti k najzložitejším a najdiskutovanejším problémom. Podľa mnohých smerov sociálnej a nielen sociálnej vedy na Západe je rozšírené vymedzovanie pojmu „spoločnosť“ a „kolektívny život“ vôbec, vzťahujúci sa na človeka, zvieratá aj na hmyz. Pojem „sociálne“ tu neodráža špecifikum ľudského bytia, ale chápe sa rozšírene aj na vzťahy vyskytujúce sa v stádach zvierat. Východisko je v použití pojmu „kultúra“ ako kritéria na vyjadrenie špecifiky ľudského bytia a jeho odlíšenia od ostatnej živej prírody. Autori uvádzajú rôzne interpretácie — napr. kultúra ako stanovený znakový systém podmieňajúci možnosť „symbolického správania“ ľudských bytostí (Cassirer), kultúra ako systém noriem, pravidiel a vzorov správania odovzdávaných z pokolenia na pokolenie alebo spätých s biologickou dedičnosťou (Kroeber, Parsons).

Takto sú vlastne kultúra a spoločnosť oddelené a stávajú sa predmetom samostatných vied: kultúrnej antropológie na jednej strane a sociológie na druhej strane. Pozornosť sa sústreďuje na určenie podstaty týchto názorov, na kritiku sociálneho darvinizmu, neomaltuziánstva a iných reakčných koncepcií, ktoré nachádzajú sociálny zmysel v biologických chápaniach procesov i rozdielov existujúcich v živej prírode.

V protiklade k buržoáznym názorom stavajú autori marxisticko-leninské riešenie tohto problému. Zdôrazňujú nevyhnutnosť použitia historického prístupu, nevyhnutnosť vychádzania z kategórie „materiálna výroba“, prostredníctvom ktorej sa len dá pochopiť dialektická jednota a protikladnosť sociálneho a kultúrneho v spoločenskom živote. Zaujímavo a podnetne je v tejto časti spracovaná aj problematika vplyvu sociálno-politic-

kých a ekonomických momentov na rozvoj kultúry, pričom sa venuje pozornosť pozitívnym aj negatívnym vplyvom.

Predmetom piatej kapitoly je kategória kultúrneho dedičstva ako objektívna a nevyhnutná spätosť medzi javmi v procese vývoja, ako jedna z najvšeobecnejších dialektických zákonitostí. Východisko jej analýzy tvorí marxistická téza o tom, že každá nová etapa vývoja neruší, neodmieta všetko staré, ale preberá a zachováva všetko progresívne a racionálne, nashromaždené predchádzajúcimi stupňami vývoja. Autori tu riešia otázku špecifickosti pôsobenia dedičstva v kultúrno-historickom procese, akým spôsobom sa prejavuje táto zákonitosť v podmienkach socializmu. Snažia sa o porovnanie špecifických osobitostí v podmienkach socializmu so všeobecnými zákonitosťami pôsobenia dedičstva v rozvoji kultúry počas celých dejín ľudskej spoločnosti, osobitne dejín triednej spoločnosti. V závere je zdôraznený vzťah socialistickej spoločnosti ku kultúrnemu dedičstvu minulých epoch, ktorého výsledkom je svedectvo o reálnom vzájomnom pôsobení minulého a súčasného v umení.

Dialektika jednoty a rozmanitosti kultúr v súčasnom svete je v centre pozornosti šiestej kapitoly. Do popredia tu vystupuje aktuálny problém rozvojových krajín, a to problémy voľby prostredníctvom kultúrneho rozvoja, potreba dosiahnuť súčasnú úroveň civilizácie, bez čoho nie je možná nielen ich plnohodnotná účasť v súčasných kultúrnych vzťahoch, ale aj riešenie úloh ekonomického a sociálneho rozvoja.

Druhý vážny problém spočíva v možnostiach presadenia etnickej svojráznosti a originálnosti, a tým vyjadrenie daného sociokultúrneho fenoménu. S tým súvisí aj problém kultúrneho sebaurčenia národov, ale aj výskum typologických podobností v rozvoji

krajín Ázie, Afriky a Latinskej Ameriky.

Ďalší priestor je venovaný kritike „kultúrneho imperializmu“, ktorý spočíva v snahe prekaziť samostatný sociálno-ekonomický a kultúrny rozvoj týchto krajín prostredníctvom oslabenia ich vnútorného kultúrneho potenciálu, z ktorého vyplýva nebezpečenstvo aktivizácie širokých vrstiev obyvateľstva. V tejto oblasti je vyzdvihnutá a ocenená pomoc socialistických krajín pri aktualizovaní historických, civilizačných a národnostných charakteristík prislúchajúcich týmto spoločnostiam, stelesňujúcich tradície a svojbytnosť.

Spôsob života a kultúra je názov siedmej kapitoly venovanej najmä kritike buržoázneho spôsobu života a jeho sprievodnému znaku „masovej kultúre“. Autori podčiarkujú potrebu skúmania tohto javu z hľadiska jeho negatívneho pôsobenia na socialistickú kultúru a socialistický spôsob života. Vymedzujú podstatu masovej kultúry, jej základné znaky, proces jej fungovania a pôsobenia. Apologetika kultúry buržoáznej spoločnosti je dokumentovaná koncepciou „beztriednej kultúry“ (Hogart), ideou mesianistickej úlohy kultúry (Spengler), utópiami budúcej „spoločnosti kultúry“ (Toffler) a iných, ktorí sa snažia vysvetľovať kultúru ako prostriedok „spásy“ a záchrany kapitalizmu od jeho protirečení a problémov.

V ôsmej kapitole si autori pripomínajú cenné teoretické dedičstvo V. I. Lenina v otázke kultúrnej revolúcie, ktoré je základom kultúrnej teórie a praxe súčasnosti. Vyzdvihujú nevyhnutnosť stanovenia organickej jednoty sociálneho a kultúrneho rozvoja, jednoty, ktorá je vyjadrená v myšlienke V. I. Lenina: Proletárska kul-

túra — komunizmus. V závere nachádzame charakteristiku vedeckó-technickej revolúcie a jej aplikáciu na oblasť kultúry v socialistickej spoločnosti s vymedzením jej hlavných znakov.

Na záver možno zdôrazniť, že filozofická analýza kultúry v tejto publikácii sledovala, ako napokon uvádzajú aj autori, okrem teoreticko-metodologických cieľov aj dôležité praktické vyústenia: otázky zabezpečenia mierovej koexistencie štátov s rozdielnym spoločenským zriadením, otázky odvrátenia svetovej katastrofy, analýzu svetového revolučného procesu, právo všetkých národov na sebaurčenie, na samostatný duchovný a kultúrny rozvoj, oslobodenie človeka od pseudohodnôt buržoáznej masovej kultúry, analýzu príčin duchovnej krízy kapitalizmu, odhalenie a zdôvodnenie historickej perspektívy kultúrneho rozvoja ľudstva, výskum problémov procesu prechodu od kapitalizmu k socializmu.

Úroveň nastoľovania a riešenia problémov v publikácii je odrazom skutočnosti, že v sovietskej teoretickej literatúre prebieha už viac rokov rozsiahly výskum problematiky kultúry. Práca kolektívu autorov svojím bohatým obsahom i premyslenou, ucelenou štruktúrou jednotlivých kapitol znamená významný posun v riešení tejto problematiky. Všetky štúdie sú preniknuté zreteľným úsilím zostavovateľov spájať vedeckú objektívnosť marxistickej filozofie s jej straníckosťou a ideologickou zameranosťou.

Práca, v ktorej sa takýmto prehľadným a syntetickým spôsobom riešia dané problémy, je pozoruhodným prínosom pre oblasť filozofie kultúry.

Lujza Kittlerová